

ICT inclusion of Azerbaijan

Leyli Allakhverdieva

PhD, Associate Professor

The Institute of Economics of Azerbaijan National Academy of Sciences,

Baku city, Scientific secretary

E-mail: Leyli116@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-8320-3599>

Abstract. The article analyzes the Inclusion Subindex of the Networked Readiness Index and its sub-indices, compares Azerbaijan's performance with other countries. The importance of ensuring inclusion in the field of the ICT for the development of the digital economy is indicated. Relevant proposals to improve the relatively low scored indicators of the Inclusion Subindex of the Networked Readiness Index in Azerbaijan were made. Therefore, online consultations, polls and voting should be carried out more often, it is necessary to study the opinion of citizens and bring them to the relevant state structures. Given that the richer use digital payments more than the poorer (especially those who live in rural areas), it is necessary to ensure the availability of banking services throughout the country and it is necessary to carry out educational activities in this area.

Keywords: Index, Network Readiness Index, inclusion, digital payments, ICT, Internet.

JEL classifications: O30; O33; O38.

UOT 338.2

To cite this article: Allakhverdieva L. (2022). ICT inclusion of Azerbaijan . *Economic Growth and Social Welfare*, Issue II, pp. 185-194.

Article history: Received – 04.06.2022; Accepted – 04.07.2022.

Azərbaycanın İKT sahəsindəki inklüzivliyi

Leyli Allahverdiyeva

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İqtisadiyyat İnstitutu,

Bakı ş., Elmi katib

E-mail: Leyli116@mail.ru

: <https://orcid.org/0000-0001-8320-3599>

Annotasiya. Məqalədə İKT sahəsində inklüzivliyin dərəcəsini qiymətləndirən Şəbəkə hazırlığı indeksinin Inklüzivlik sub-indeksi və onun alt-indeksləri təhlil edilib, Azərbaycanın göstəriciləri digər ölkələr ilə müqayisə edilib. İKT sahəsindəki inklüzivliyin təmin edilməsinin rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üçün vacibliyi qeyd edilib. Azərbaycanın Şəbəkə hazırlığı indeksinin Inklüzivlik sub-indeksinin nisbətən aşağı bal aldığı göstəricilərinin yaxşılaşdırılması üçün müvafiq təkliflər verilib. Odur ki, onlayn konsultasiyaların verilməsi, sorğu və səsvermələrin keçirilməsi, vətəndaşların fikirlərinin öyrənilməsi və bu fikirlərin müvafiq dövlət qurumlarına göndərilməsi kimi tədbirlər daha tez-tez həyata keçirilməlidir. Kəsib təbəqəyə (xüsusən kənd yerlərində yaşayanlara) nisbətən varlıların rəqəmsal ödənişlərdən daha çox istifadə etdiklərini nəzərə alaraq, bank xidmətlərinin ölkənin bütün ərazisində eyni dərəcədə əlçatar olmasına, həm də bu sahədə maarifçiliyə ehtiyac var.

Açar sözlər: İndeks, Şəbəkə hazırlığı indeksi, inklüzivlik, rəqəmsal ödənişlər, İKT, internet.

JEL classifications: O30; O33; O38.

UOT 338.2

Məqaləyə istinad: Allahverdiyeva L. (2022). Azərbaycanın İKT sahəsindəki inklüzivliyi *İqtisadi Artım və İctimai Rifah*, № 2, səh. 185-194.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 04.06.2022; qəbul edilib – 04.07.2022.

Giriş

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) istifadəsindəki inklüzivlik, başlıca olaraq, ölkədə İKT sahəsinin inkişafının inklüzivliyindən xəbər verir. Bu inklüzivlik bütün insanlarda, sosial statusdan, gəlirlərdən, yaşayış yerindən və s. asılı olmayaraq, İKT-dən yararlanmaq imkanının olduğunu nəzərdə tutur. Bu işdə dövlətin rolu olduqca böyükdür. Məsələn, dövlət ölkə üzrə bütün əhəlinin internetlə təmin edilməsi üçün bərabər şərait yaradır, onlayn kontenti yerli əhaliyə uyğunlaşdırır və s.

Ölkədə İKT-dən istifadə zamanı bərabərsizliyin aradan qaldırılmasını və ya onun azaldılmasını nəzərdə tutan İKT sahəsindəki inklüzivliyin təmin edilməsi mənfi təsirlərə dayanıqlı olan rəqəmsal iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafına müsbət təsir edə bilər.

Bu o deməkdir ki, istənilən ölkədə dövlət tərəfindən informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının istifadəsində inklüzivliyin təmin edilməsi üzrə tədbirlərin görülməsi ölkədə rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişaf səviyyəsini artıran amillərdəndir.

Beləliklə, tədqiqatın məqsədi – Azərbaycanda İKT sahəsindəki inklüzivliyin dərəcəsini təhlil etmək, ölkədə onun artırılması yollarını müəyyən etməkdir.

İKT sahəsindəki inklüzivliyin dərəcəsini tədqiq etmək üçün Şəbəkə hazırlığı indeksinin Inklüzivlik sub-indeksinin və onun alt-indekslərinin ölkələr üzrə müqayisəli təhlili aparılacaq.

Tədqiqatın nəticələri və onların müzakirəsi

İKT sahəsindəki inklüzivliyin əhəmiyyəti

İstənilən iqtisadi araşdırmanın son məqsədi – ölkə iqtisadiyyatı üçün, insanların həyat səviyyələrinin yaxşılaşdırılması üçün təkliflərin verilməsi olmalıdır. Bu baxımdan, hər hansı bir problemin tədqiqinə başlamazdan əvvəl, təbii ki, ilk növbədə, onun nə dərəcədə aktual, nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu göstərmək vacibdir. Bəs İKT sahəsindəki inklüzivliyin nə kimi əhəmiyyəti var? Bu inklüzivliyin təmin edilməsi nələrə səbəb ola bilər? Sözsüz ki, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının istifadəsində inklüzivliyin təmin edilməsi rəqəmsal iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafı üçün böyük önəm daşıyır. Müasir texnologiyalardan, internetdən daha böyük sayda insanlar tərəfindən istifadə edilməsi rəqəmsal xidmətlərdən yararlanan insanların sayının çoxalmasına, rəqəmsal iqtisadiyyatın genişlənməsinə, ölkə iqtisadiyyatının rəqəmsal transformasiyasından daha çox insanların faydalanmasına səbəb olacaq.

İKT sahəsindəki inklüzivliyin rəqəmsal iqtisadiyyat üçün vacibliyi bir sıra tədqiqatçıların əsərlərində də qeyd olunur.

Məsələn, Avropa Komissiyası müxtəlif ölkələrdə rəqəmsallaşma səviyyəsinin müxtəlifliyini tədqiq edib. Bu zaman, bu müxtəlifliyin səbəblərini araşdırarkən, rəqəmsal bacarıqlarda mövcud olan bərabərsizliyi xüsusi qeyd edir. Avropa Komissiyasının qeyd etdiyi kimi, bu bərabərsizliyin aradan qaldırılması üçün təlimlərin keçirilməsi, təcrübənin ötürülməsi tələb olunur. (European Commission, 2018)

Müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının istifadəsində inklüzivliyin təmin edilməsi məsələsi Portulans İnstitutunun araşdırmalarında da öz əksinin tapır. Bu zaman İnstitut kasıb insanların internet üzərindən işin qurulmasında çətinlik çəkdiyini qeyd edir ki, bu da regionlar arasında bərabərsizliyin daha da dərinləşməsinə səbəb olur. (The Portulans Institute, 2021)

Tədqiqatların birində qeyd olunur ki, inklüziv rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafına nail olmaq üçün ölkənin bütün əhalisinə İKT-dən yararlanmaq üçün eyni şəraitin yaradılması vacibdir. (UNDCF, 2021)

Sənədlərin birində qeyd olunur ki, 2030-cu ilə qədər rəqəmsal əmək bazarının inkişafı nəticəsində BMT-nin bütün üzv ölkələrində əlilliyi olan insanlar da işə cəlb olunmaq imkanında olmalıdırlar. Əməyin rəqəmsal gələcəyin inklüzivliyinin təmin edilməsi dayanıqlı inkişafın məqsədlərinə nail olmağa imkan verəcək. (European Union, European Social Fund, 2021)

Hesabatların birində qeyd edilir ki, rəqəmsal texnologiyalar bir çox hallarda yaşlı əhali üçün, əlil insanlar üçün əlçatar olmur. Bir çox hallarda onlayn kontent yerli əhali üçün uyğunlaşdırılmayıb və ya internet istifadəçilərinin əksəriyyəti kişilərdir. Bu halda ölkədə bütün insanların internetdən istifadə etmələri üçün müvafiq tədbirlər görülməli, bunun üçün məsləhətləşmələr aparılmalıdır. (Internet Governance Forum, 2021)

“İnklüziv rəqəmsal iqtisadiyyat yolunda” adlı hesabatda İndoneziyanın rəqəmsal iqtisadiyyatındakı bərabərsizliyinə həsr olunub. Hesabatda qeyd olunur ki, bu bərabərsizliyin səbəbi internetin, müvafiq infrastrukturun şəhər və kənd yerlərində qeyri-bərabər paylanması, həmçinin, kasıb təbəqənin, yaşlı insanların, əlillərin internetə çıxışlarının olmamasıdır. (Bachtar, etc., 2020)

Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafının vacibliyi isə, artıq dünyada müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar, ayrı-ayrı tədqiqatçılar tərəfindən bir sıra elmi araşdırmalarla təsdiq olunmuşdur. Məsələn, bu cür tədqiqatların birində rəqəmsal iqtisadiyyatın vacibliyini göstərmək məqsədilə sorğu aparılıb və müəyyən olunub ki, rəqəmsallaşma biliyin mübadiləsi prosesinin asanlığı və istehsal prosesinin səmərəliliyinin artması səbəbindən məhsuldarlığın artmasına gətirib çıxarır. (Elding, Morris, 2018)

Bu kimi tədqiqatların biri də rəqəmsal iqtisadiyyatın iqtisadi əhəmiyyətini, rəqəmsallaşmanın biznesə olan təsirini araşdırır və orada qeyd edilir ki, müəssisələr rəqəmsallaşmanın verdiyi rahatlığı dərk etməlidirlər. Yalnız bu rahatlığı müştərilərə təklif edən müəssisələr uğur əldə edə bilirlər. (Lim, 2020)

“Rəqəmsal iqtisadiyyatın təsirləri: artım konsepsiyasının transformasiyası” adlı araşdırmada da rəqəmsal iqtisadiyyatın iqtisadi artıma, rəqabətliyə təsiri təhlil edilir. (Watanable, etc., 2018)

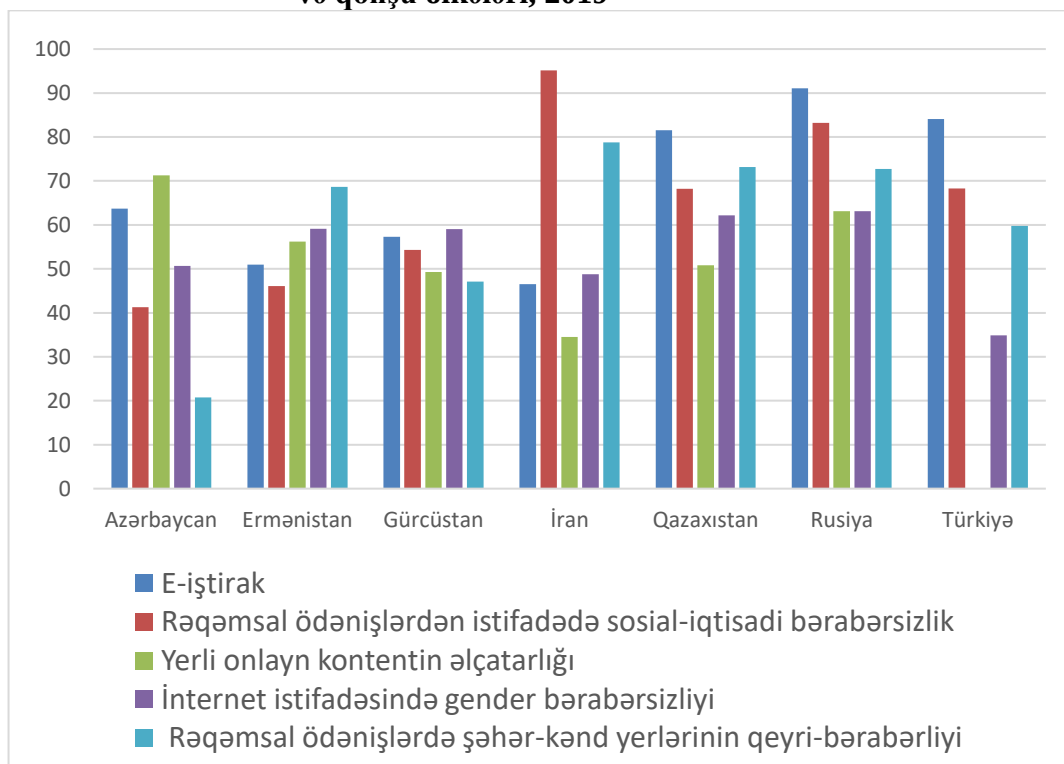
Göründüyü kimi, rəqəmsal iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafına (onun müsbət təsirləri nəzərə alınmaqla) təkan verən vacib məsələlərdən biri olan İKT sahəsindəki inklüzivliyin təmin edilməsi yollarının müəyyən edilməsi olduqca vacibdir.

İKT sahəsindəki inklüzivliyi ölkələr üzrə qiymətləndirən Portulans İnstitutudur ki, İnstitut Şəbəkə hazırlığı indeksi çərçivəsində İnklüzivlik sub-indeksini hesablayır. Bu sub-indeks müxtəlif ölkələrdə İKT sahəsində inklüzivliyin digər ölkələrə nisbətən nə dərəcədə təmin edildiyini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Bu göstəricilərə nəzər salaq.

İnklüzivlik sub-indeksi

İnklüzivlik sub-indeksi 5 alt-indeks – *E-iştirak, Rəqəmsal ödənişlərdən istifadədə sosial-iqtisadi bərabərsizlik, Yerli onlayn kontentin əlçatarlığı, Internet istifadəsində gender bərabərsizliyi və Rəqəmsal ödənişlərdə şəhər-kənd yerlərinin qeyri-bərabərliyi alt-indeksləri* – əsasında hesablanır. Azərbaycanda və ona qonşu ölkələrdə İnklüzivlik sub-indeksinin komponentlərinə nəzər salaq (Diaqram 1).

Diagram 1. İnküzivlik sub-indeksinin alt-indeksləri, Azərbaycan və qonşu ölkələri, 2019

Source: (The Portulans Institute, 2019)

E-iştirak alt-indeksi (E-Participation index) – vətəndaşların qərarların qəbul edilməsi və İKT vasitəsilə xidmətlər göstərilməsi proseslərinə cəlb olunma dərəcəsini əks etdirir. BMT tərəfindən hesablanır. 3 pillədən ibarətdir:

-elektron informasiya (hökumət qurumları tərəfindən vətəndaşlara elektron informasiyanın ötürülməsi);

-elektron məsləhətin verilməsi (vətəndaşlara onlayn şəkildə məsləhətin verilməsi yeni qərarların, layihələrin, xidmətlərin işlənilməsi prosesinin bir hissəsidir);

-qərarın elektron formada qəbul edilməsi (məsələn, onlayn sorğuların, səsvermənin keçirilməsi; sosial şəbəkələrin “bəyən/bəyənmə” düymələri vasitəsilə vətəndaşların fikirlərinin öyrənilməsi və s.).

Göstərici – keyfiyyət göstəricisidir, bir ölkənin vətəndaşlarının digər ölkələrin vətəndaşlarına nisbətən elektron iştirakının səmərəliliyini əks etdirməyə çalışır. 2018-ci ilin sorğusuna bir sıra dəyişikliklər edilmişdir. Bu əlavələrdən bir neçəsini göstərmək olar ki, bunlara hökumət məlumatlarına vətəndaşların əlçatırılıq hüquqları barədə informasiyanın əlyətərliyi; ictimai onlayn xidmətlərin yaxşılaşdırılması barədə vətəndaşların rəyləri; sosial şəbəkələr vasitəsilə siyasi məsələlərin müzakirəsi zamanı ictimai fikrin öyrənilməsi alətləri, onlayn sorğu, onlayn diskussiya forumları aiddir. Sorğuda verilən suallardan bir neçəsini də göstərmək olar.

Məsələn, elektron hökumətin rəsmi portalı var mı? Rəsmi açıq verilənlər portalı mövcuddur mu? Səhiyyə Nazirliyinin, Təhsil Nazirliyinin, Sosial Müdafiə Nazirliyinin, Energetika Nazirliyinin və digər bu kimi funksiyaları yerinə yetirən qurumların URL-ünvanlarını göstərin; elektron hökumətin göstərdiyi xidmətlərin qiymətləndirilməsi məqsədilə sorğu keçirdirsinizmi? Keçirdirsinizsə, internetə bu nəticələr ilə paylaşsınız mı və müvafiq dövlət qurumları ilə bu nəticələr ilə bölüşürsünüz mü? və s. (0 bal dan 1 bala kimi). (United Nations, 2018)

2014-cü ildə Azərbaycanda E-iştirak alt-indeksi 0,43-ə bərabər olub (pillələr üzrə – müvafiq olaraq, 81,48%, 4,55% və 0,00%). 2018-ci ildə isə bu göstərici ölkəmizdə xeyli yüksələrək 0,68-ə çatıb (pillələr üzrə – müvafiq olaraq, 76,67%, 73,91% və 54,55%). (United Nations, 2018, s. 245) 2019-cu ildə dərc olunmuş göstəricilər 2016-cı ilin avqust ayından 2017-ci ilin dekabr ayına kimi mövcud olan vəziyyəti əks etdirir. Maksimum qiyməti (1 bal) Danimarka, Finlyandiya və Koreya alıb. Ümumiyyətlə, yuxarı yerlərdə yüksək gəlirli ölkələr qərarlaşıb. Rusiya 120 ölkə arasında 23-cü (0,92 bal), Bolqarıstan – 35-ci (0,87), Moldova və Türkiyə – 37-ci (0,86), Qazaxıstan – 42-ci (0,84), Ukrayna – 72-ci (0,69), Azərbaycan – 76-cı (0,68), Gürcüstan isə – 83-cü pillədədir (0,62).

Çox az sonra, 2020-ci ildə Azərbaycanın indeksi 0,69-a kimi yüksəlib (pillələr üzrə – 83,33%, 57,14% və 27,27%). (United Nations, 2020a; United Nations, 2020b, s. 311) Ola bilər ki, bu, e-hökumət portalının yaranması ilə bağlıdır. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Elektron hökumət portalının əsas məqsədi “sosial xidmət təminatında dövlət qulluqçuları və vətəndaşlar arasında olan “məsafəni” azaltmaq, həmçinin, bu münasibətləri sadələşdirmək və şəffaflaşdırmaqdır”. Portalda müxtəlif dövlət qurumlarının təklif etdiyi 449 xidmət mövcuddur. (Elektron hökumət, 2021) Bununla yanaşı, ölkəmizdə “myGov” portalı da xidmət göstərir. Həmin portal – vətəndaş, dövlət və biznes qurumlarını vahid platformada birləşdirən, elektron xidmətlərin göstərildiyi sistemdir. Portalda qeyd olunur ki, “vətəndaşlar “myGov” portalı vasitəsi ilə dövlət qurumları tərəfindən verilmiş məlumatlar ilə tanış olacaq, xidmətlərə elektron qaydada müraciət edə, e-arayışlar və digər sənədləri əldə edə, məlumatlarının doğruluğunu təsdiq edə, həmçinin məlumatlarının digər qurumlara ötürülməsi prosesini tənzimləyə biləcəklər”. (MyGov, 2021)

Bu portalların mövcudluğu hesabına E-iştirak alt-indeksinin 1-ci pilləsi olan “elektron informasiya” üzrə ölkəmiz yüksək bal alıb (2018-ci ildə 76,67%, 2020-ci ildə isə 83,33%). Lakin buna baxmayaraq, ölkəmizdə E-iştirak alt-indeksinin 2-ci və 3-cü pillələri olan “elektron məsləhətlər” və “qərarın elektron formada qəbul edilməsi” göstəriciləri 2018-ci ildə nisbətən aşağı olub (müvafiq olaraq, 73,91% və 54,55%). 2020-ci ildə isə bu göstəricilər bir qədər də aşağı düşüb – 57,14% və 27,27%. Onlayn məsləhətlərin verilməsi, sorğuların, səsvermələrin keçirilməsi, vətəndaşların fikirlərinin öyrənilməsi və bu fikirlərin müvafiq dövlət qurumlarına göndərilməsi kimi tədbirlərin aktiv həyata keçirilməsi ölkəmizin alt-indeks üzrə irəliləməsinə səbəb ola bilər.

Rəqəmsal ödənişlərdən istifadədə sosial-iqtisadi bərabərsizlik alt-indeksi – sorğu yolu ilə hesablanır. Sorğuda hər ölkədə 15 yaşdan yuxarı olan 1000 nəfər (bəzi ölkələrdə daha çox) iştirak edir. Respondentlər 2 qrupdan ibarətdir: 40% – yoxsul, 60% – varlı təbəqənin insanları. Bu bölgü ona əsaslanır ki, dünyada yaşı 15-dən yuxarı olan və hesabı olmayan insanların 40%-i yoxsul, 60%-i isə varlı ev təsərrüfatına aiddir. İlk növbədə, hər bir qrup üzrə son 12 ay ərzində rəqəmsal ödənişləri həyata keçirdiklərini və ya bu cür ödənişləri aldıklarını deyən respondentlərin müvafiq qrupda olan respondentlərin ümumi sayındakı payı müəyyən olunur. Sonra isə yoxsul qrup üzrə alınan nəticə ən varlı qrup üzrə alınan nəticəyə bölünür. Bu nisbət nə qədər aşağıdırsa, deməli, ölkədə yoxsullar rəqəmsal ödənişlərdən varlılara nisbətən daha az istifadə edirlər.

Metodologiyaya əsasən, rəqəmsal ödənişlərin həyata keçirilməsi mobil pullar, kredit və debit kartları vasitəsilə, mobil telefonlar vasitəsilə (hesabdan mobil telefon vasitəsilə pulun köçürülməsi) və ya internet vasitəsilə həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Rəqəmsal ödənişlərin alınması isə ödənişin (əmək haqqı, dövlət transferləri, kənd təsərrüfatı məhsullarına görə ödənişlər, pensiyalar və s.) birbaşa mobil hesaba və ya bank hesabına oturması deməkdir. (World Bank Group, 2017, s. 36, 127)

Azərbaycan alt-indeks üzrə 117 ölkə arasında 98-ci yerdədir (nisbət 0,49-a; alt-indeks 41,30 bala bərabərdir). Kəlbəcər-Laçın, Yuxarı Qarabağ və Naxçıvan iqtisadi rayonlarında sorğu aparılmayıb. Əksər yüksək gəlirli ölkələr yuxarı pillələrdə yerləşir. Maraqlıdır ki, bunlarla yanaşı, İran da kifayət qədər yüksək (18-ci) yer tutur. Belarus 29-cu, Rusiya 33-cü, Ukrayna 56-cı, Qırğızıstan 59-cu, Türkiyə 61-ci yerdədir.

Göründüyü kimi, Azərbaycanda yoxsul təbəqəyə aid olan insanlar ən varlıqlara nisbətən rəqəmsal ödənişlərdən daha az istifadə edirlər və bu fərq digər ölkələrə nisbətən daha yüksəkdir. Bunun səbəbi – yoxsul insanların böyük qisminin hesabı olmaması, hesabı olanlarda isə bu cür əməliyyatları keçirmək üçün inamın aşağılığıdır. İnam zəif olduqda insanlar nəgəd pul ilə əməliyyatlara üstünlük verirlər.

Yerli onlayn kontentin əlçatarlığı alt-indeksi – sorğu əsasında hesablanır. Milli rəqabətqabiliyyətliliyi qiymətləndirmək məqsədilə sorğu biznes liderləri arasında aparılır. Sual belədir: “Ölkənizdə internet-kontent və internet xidmətləri yerli əhaliyə nə dərəcədə adaptasiya olunub?” Bu zaman “adaptasiya” dedikdə, məsələn, kontentin yerli dildə olub-olmaması, tələbə uyğunluğu və s. nəzərdə tutulur. Göstərici həm suala cavab olaraq ölkənin aldığı balla (1 bal ilə (ən pis göstərici) 7 bal (ən yaxşı göstərici) arasında), həm də indeksləşdirmədən sonra aldığı balla verilir.

Azərbaycanda göstərici kifayət qədər yüksəkdir (5,11 bal). Ölkəmiz 115 ölkə arasında 32-ci pillədə qərarlaşıb. Yuxarı pillələrdə əsasən yüksək gəlirli ölkələr yerləşib. Rusiya 44-cü (4,79), Ukrayna – 52-ci (4,62), Ermənistan – 56-cı (4,52), Bolqarıstan – 59-cu (4,48), Qazaxıstan – 69-cu (4,31), Gürcüstan – 71-ci (4,25), İran – 93-cü (3,68) yerdədir.

Azərbaycanın bu alt-indeks üzrə yaxşı mövqe tutması heç də təəccüblü deyil, çünki internetdəki informasiya, əsas etibarilə, ingilis və rus dillərindədir, bizim ölkəmizdə isə bu dilləri bilənlərin sayı heç də az deyil.

Internet istifadəsində gender bərabərsizliyi alt-indeksi – internetdən istifadə edən qadınların internetdən istifadə edənlərin ümumi sayındakı payının internetdən istifadə edən kişilərin internetdən istifadə edənlərin ümumi sayındakı payına olan nisbətidir. Nisbət 1-ə bərabər olanda, bu o deməkdir ki, ölkədə internetdən istifadə edən qadınların sayı internetdən istifadə edən kişilərin sayına bərabərdir. Bəzi ölkələrdə vəziyyət məhz bu cürdür. Bunlara Kolumbiya, Kipr, Küveyt, Qətər, Malta, Kampoca, Estoniya, Slovakiya, Bəhreyn, Niderland, Danimarka, Belarus və Braziliya aiddir. Nisbətin 1-dən yüksək olması o deməkdir ki, internetdən istifadə edən qadınların internetdən istifadə edən kişilərin sayından çoxdur. Bu cür ölkələrə Monqolustan (1,19), Yamayka (1,15), Panama (1,05), İsveç (1,03), İrlandiya (1,03), BƏƏ (1,02), Norveç (1,01), Böyük Britaniya (1,01) və bəzi başqaları aiddir.

Azərbaycanda bu nisbət 0,91-ə bərabərdir. Deməli, ölkədə internetdən istifadə edənlərin ümumi sayında qadınların xüsusi çəkisi 48%, kişilərin xüsusi çəkisi isə 52%-dir, yəni fərq var, amma o qədər də böyük deyil. Rusiyada internetdən istifadə edən qadınların internetdən istifadə edənlərin ümumi sayındakı payının internetdən istifadə edən kişilərin internetdən istifadə edənlərin ümumi sayındakı payına olan nisbəti 1-ə yaxındır – 0,98, Qazaxıstanda – 0,97, Ermənistanda və Gürcüstanda – 0,96, Ukraynada – 0,93, İranda – 0,90, Moldovada – 0,88, Türkiyədə – 0,82-dir.

Rəqəmsal ödənişlərdə şəhər-kənd yerlərinin qeyri-bərabərliyi alt-indeksi – hər ölkədə yaşı 15-dən yuxarı olan azı 1000 nəfər arasında aparılan sorğu əsasında hesablanır. Azərbaycanda keçirilmiş sorğuda Kəlbəcər-Laçın, Yuxarı Qarabağ və Naxçıvan iqtisadi rayonlarının əhalisi iştirak etməyib. (World Bank Group, 2017, s. 113)

Əvvəlcə kənd yerlərində yaşayan və son 12 ay ərzində rəqəmsal ödəniş etdiklərini və ya aldıklarını deyən respondentlərin rəqəmsal ödəniş edənlərin və alanların ümumi sayındakı payı müəyyənləşdirilir. Sonra eyni göstərici şəhər yerləri üçün hesablanır. Sonda isə birinci göstərici ikinciye bölünür. Nisbət nə qədər aşağıdırsa, deməli, kənd yerlərində rəqəmsal ödənişlərdən istifadə edənlərin sayı bir o qədər azdır.

Azərbaycan alt-indeks üzrə 117 ölkə arasında 114-cü yerdədir (nisbət 0,73-dür). Axıncı (117-ci) yerdə Mərakeş qərarlaşıb (0,63). Qazaxıstanda, Tacikistanda və Rusiyada nisbət 0,98-ə, Ermənistanda – 0,96-ya, Türkiyədə – 0,92-yə, Gürcüstanda – 0,86-ya bərabərdir.

Azərbaycanda kənd yerlərində rəqəmsal ödənişlərdən istifadə edənlərin sayı şəhər yerlərinə nisbətən xeyli azdır. Bundan əvvəlki göstəricinin təhlili zamanı əldə edilən nəticəni (yoxsul və varlıların rəqəmsal ödənişlərdən istifadə etməsi) də nəzərə alsaq, elə qənaətə gəlmək olar ki, kənd yerlərində insanların maddi rifah halı şəhərlərə nisbətən daha aşağıdır və bu qənaət statistika ilə də təsdiqlənir.

Son nəticə

Azərbaycanda Şəbəkə hazırlığı indeksinin İnküzivlik sub-indeksinin təhlili zamanı aşağıdakı nəticələr əldə edilib:

- Azərbaycanda vətəndaşların qərarların qəbul edilməsi prosesinə, İKT vasitəsilə xidmətlərin göstərilməsi prosesinə cəlb olunması dərəcəsi hökumət qurumları tərəfindən vətəndaşlara elektron informasiyanın ötürülməsi baxımından kifayət qədər yüksək qiymətləndirilib. Buna baxmayaraq, bizim bu sahədə zəif yerlərimiz də var. Bunlara vətəndaşlara onlayn şəkildə məsləhətin verilməsi, onların fikirlərinin öyrənilməsi, bu fikirlərin qərarların qəbul edilməsində nəzərə alınması aid edilə bilər. Onlayn konsultasiyaların verilməsi, sorğu və səsvermələrin keçirilməsi, vətəndaşların fikirlərinin öyrənilməsi və bu fikirlərin müvafiq dövlət qurumlarına göndərilməsi kimi tədbirlər daha tez-tez həyata keçirilməlidir. Bu, hökumət qərarlarının səmərəliliyini artırmağa da imkan yaradardı.

- Azərbaycanda internetdən istifadə edən qadınlarla kişilərin sayı o qədər də fərqlənmir. Lakin kasıb təbəqəyə (xüsusən kənd yerlərində yaşayanlara) nisbətən varlılar rəqəmsal ödənişlərdən daha çox istifadə edirlər. Kasıb insanların əksərinin hesabı yoxdur, olanlarda isə bu cür əməliyyatlara qarşı inam zəifdir. Onlar nəgd pul ödənişlərinə üstünlük verirlər. Bu sahədə maarifçiliyə, bank xidmətlərinin ölkənin bütün ərazisində eyni dərəcədə əlçatar olmasına ehtiyac var.

Qeyd edilən tədbirlərin həyata keçirilməsi ölkəmizdə informasiya-kommunikasiya sahəsindəki inküzivliyi təmin edib, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafına təkan verəcək.

Ədəbiyyat siyahısı

- Elektron hökumət, 2021. [Elektron resurs]. URL: <https://www.e-gov.az/az/content/read/2>
- MyGov, 2021. [Elektron resurs]. URL: <https://my.gov.az/intro/>
- Bachtiar P.P., Diningrat R.A., etc., 2020. Towards an Inclusive Digital Economy. [Electronic resource]. URL: <https://smeru.or.id/en/content/towards-inclusive-digital-economy>.
- Elding, C., Morris, R., 2018. Digitalisation and its impact on the economy: insights from a survey of large companies. [Electronic resource]. URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/focus/2018/html/ecb.ebbox201807_04.en.html
- European Commission, 2018. Human capital: digital inclusion and skills. Digital Economy and Society Index Report. [Electronic resource]. URL: <https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2019/10/Digital-Economy-and-Society-Index-Report-2018-Human-Capital.pdf>.
- European Union, European Social Fund, 2021. An inclusive Digital Economy for People with Disabilities. [Electronic resource]. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_769852.pdf.
- Internet Governance Forum, 2021. Report of the UN Secretary-General's High-level Panel on Digital Cooperation. Creating an Inclusive Digital Economy. [Electronic resource]. URL: <https://www.intgovforum.org/multilingual/content/21-creating-an-inclusive-digital-economy>.
- Lim, N., 2020. What does the growth of the digital economy mean for your business? [Electronic resource]. URL: <https://www.appdirect.com/blog/what-does-the-growth-of-the-digital-economy-mean-for-your-business>
- The Portulans Institute, 2019. The Network Readiness Index 2019. <https://networkreadinessindex.org/wp-content/uploads/2020/03/The-Network-Readiness-Index-2019-New-version-March-2020.pdf>
- The Portulans Institute, 2021. The Network Readiness Index: shaping the global recovery. [Electronic resource]. URL: https://www.stl.tech/insights/network-readiness-index-report-2021/pdf/Network_Readiness_Index_2021.pdf.
- UNCDF, 2021. Inclusive Digital Economies for the SDGs. [Electronic resource]. URL: file:///C:/Users/Leyli/Downloads/2021-07-07_IDE4SDGs-web-version.pdf.
- United Nations, 2018. E-Government Survey 2018. [Electronic resource]. URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2018-Survey/E-Government%20Survey%202018_FINAL_PRINT.pdf
- United Nations, 2020a. E-Government Knowledgebase. Azerbaijan. [Electronic resource]. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/11-Azerbaijan/dataYear/2020>
- United Nations, 2020b. E-Government Survey. [Electronic resource]. URL: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf)
- Watanabe, C., Moriya K., etc., 2018. Consequences of the digital economy: transformation of the growth concept. [Electronic resource]. URL: [http://foxc-j.com/list/IJMIT10\(2\)_Watanabe.pdf](http://foxc-j.com/list/IJMIT10(2)_Watanabe.pdf)
- World Bank Group, 2017. The Global Findex Database. 2017. [Electronic resource]. URL: https://globalfindex.worldbank.org/sites/globalfindex/files/2018-04/2017%20Findex%20full%20report_0.pdf

Инклюзивность Азербайджана в области ИКТ

Лейли Аллахвердиева

доктор философии по экономике, доцент

Институт Экономики Национальной Академии Наук Азербайджана,

г. Баку, Ученый секретарь

E-mail: Leyli116@mail.ru

Резюме. В статье проанализирован Субиндекс инклюзивности Индекса сетевой готовности и его под-индексы, проведено сравнение показателей Азербайджана с другими странами. Указано на важность обеспечения инклюзивности в области ИКТ для развития цифровой экономики. Даны соответствующие предложения по улучшению показателей Субиндекса инклюзивности Индекса сетевой готовности, по которым Азербайджан получил относительно низкий балл. Итак, следует чаще проводить онлайн-консультации, опросы и голосования, изучать мнение граждан и доводить их до соответствующих государственных структур. Учитывая то, что более обеспеченные пользуются цифровыми платежами больше, чем более бедные (особенно те, кто живет в сельской местности), необходимо обеспечить доступность банковских услуг по всей территории страны, а также необходимо проводить просветительские мероприятия в этой сфере.

Ключевые слова: Индекс, Индекс сетевой готовности, инклюзивность, цифровые платежи, ИКТ, интернет.